

Zoektocht naar de Morspaal

Een cultuurhistorisch waardevol grensrelict wordt teruggeplaatst

Door: Eric Ooink

Aanleiding

De begrenzing tussen de voormalige Haaksbergse marken Langelo en Brammelo valt anno 2003 niet meer waar te nemen. Toch is deze begrenzing eeuwenlang van belang geweest en was deze op markante punten afgepaald. Tussen de boerderijen Harink (fam. Lubbers, Eibergsestraat 250) en de Peerdemoat (fam. Roerink, Eibergsestraat 252-254) moest ooit een markesteen gestaan hebben, die de Morspaal werd genoemd. Een anekdote die leefde was dat de oude boer Roerink in de jaren na de Tweede Wereldoorlog “den oal’n markepoal in de grond had loaten zakk’n” Hiervan is in de uitgave ‘Historie van Haaksbergen, deel II, uit 1976 melding gemaakt. De vraag was echter of deze anekdote klopte en zo ja of de steen weer boven de grond gehaald kon worden. Door een enthousiaste groep van de werkgroep monumenten van de Historische Kring Haaksbergen, de welwillende medewerking van de grondeigenaar (de fam. Roerink), de gemeente Haaksbergen en Landschap Overijssel komt de paal binnenkort boven water (lees boven de grond).

Andere bekende markepalen in de gemeente Haaksbergen

Enkele jaren geleden gaf de Historische Kring Haaksbergen het boekje ‘Merkstenen in onze cultuur’ uit. In dit boekje worden de 15 markestenen die de gemeente Haaksbergen nog rijk is beschreven, maar wordt het ook duidelijk dat van de stenen die ooit op de gemeentegrens stonden er door de jaren heen veel zijn verdwenen. De Morspaal en andere palen die binnen de gemeentegrens op markegrenzen stonden ontbreken in deze uitgave

Stukje historie

De bron waarin de Morspaal met naam genoemd wordt is het markeboek Langelo. In het jaar 1790 wordt vanwege het zoveelste conflict over het Brammelose erf Harink de grens tussen Langelo en Brammelo nauwkeurig beschreven. Een passage van deze beschrijving luidt als volgt: *‘Dan langs het Aaftinksveldje, waar de sloot en weiden van Groothuis de grens*

markepaal

Wat is nu precies een markepaal. Een markepaal is een grenssteen welke de grens aangeeft tussen twee of meerdere marken. In plaats van een paal (meestal van Bentheimer zandsteen) kan de begrenzing ook met een veldkei worden gemarkeerd, we kennen in Haaksbergen b.v. de Hegestein. In het verleden waren veel markepalen echter van hout, die met de regelmaat vervangen moesten worden.

uitmaken, genoegzaam rechtdoor tot aan de Morspaal of steen, die bij het huis de Rommeler staat’. Zoals uit deze beschrijving blijkt stond de paal bij een huis met de naam Rommeler. Dit boerderijtje stond in Langelo en werd in het begin van de 17^e eeuw gesticht op markegrond door Jan Kleinsman die huwde met een dochter van boer Ter Haar op Harink. De families Kleinsman uit Haaksbergen, Beckum en Bentelo met bijnaam Venne of Vens stammen van dit boerderijtje. De Rommeler werd het laatst bewoond door de familie Broshuis die in 1888 vertrok naar de USA. In 1890 werd de Rommeler afgebroken en niet meer herbouwd.

Reden tot het plaatsen van een grenssteen bij de Rommeler is mogelijk het conflict met het erve Harink. In 1514 kreeg de boer op het erve Harink, gewaard erf in de marke Brammelo, toestemming van de marke Langelo om gebruik te maken van Langelose markegrond. Dit was eigenlijk het begin van een langdurende strijd tussen de eigenaar van het erve Harink en de marke Langelo, want Langelo kwam in de eeuwen er na telkens op de afspraak terug. Het eerste gekibbel over deze zaak dateert uit 1635 en wordt gevonden in het markeboek van Langelo. Deze onenigheid heeft er toe geleid dat in 1654 de afspraak uit 1514 opnieuw werd vastgelegd in de Haaksbergse gerichtspocollen. Wanneer de Morspaal is geplaatst

valt vooralsnog niet te achterhalen, maar er wordt vanuit gegaan dat dit ergens tussen 1514 en 1635 is.

De zoektocht

Afgelopen voorjaar besloot de werkgroep monumenten de Morspaal op te speuren. Na toestemming te hebben gekregen van de grondeigenaar werd de benodigde informatie verzameld en kon de zoektocht beginnen. Op aanwijzing van de familie Roerink, die de paal op 30 meter nauwkeurig wist te liggen en een oude kadasterkaart gingen drie vrijwilligers van de werkgroep op zaterdag 12 april het veld in. Door te prikken werd verrassend snel een ondoordringbare plek gevonden. Allereerst werd de vorm bepaald en is er een deel losgegraven. Het bleek een behakte steen te zijn met de structuur van graniet. De steen heeft op de kop de vorm van een vierkant met zijden van 45 a 50 cm. De paal wordt 2,20 meter lang geschat. De paal is dus geen zandstenen paal en dat is bijzonder. We kennen in Haaksbergen eigenlijk allemaal zandstenen grenspalen (daterend uit de 18^e eeuw). Een paal zoals deze duidt waarschijnlijk op hogere ouderdom. Op dit moment kon nog niet worden bepaald of de steen ook inscripties kent. We zullen het binnenkort weten.

marke

Het begrip marke kan het best als volgt worden uitgelegd. Een marke was van oorsprong een vereniging van eigenaren van de boerenerven in één of meer buurschappen, welke het beheer van de gemeenschappelijke, meestal woeste, gronden regelden. Deze vereniging had oorspronkelijk een privaatrechtelijk karakter, maar in de loop der tijd kreeg deze ook bemoeienis met publieke zaken, zoals onderwijs, wegen en waterlopen. De oorsprong van marken moet gezocht worden in de hoge Middeleeuwen. Zoals uit deze uitleg blijkt zijn marken van oorsprong in het leven geroepen om het beheer van de gemeenschappelijke grond (meestal de heidevelden en vennen) te regelen. Begrenzing had dan ook alleen maar zin op plekken waar gemeenschappelijke grond van de ene marke grenst aan de gemeenschappelijke grond van de andere marke of daar waar de cultuurgrond van boeren uit de ene marke direct grenst aan de woeste gemeenschappelijke grond van een andere marke. Je zult markestenen en –grenzen niet aantreffen op plekken waar cultuurgrond (essen, kampen en weilanden) van gewaarde erven van marke 1 grenst aan cultuurgrond van gewaarde erven van marke 2. Soms waren er ook natuurlijke begrenzingen tussen de verschillende marken, zoals beeklopen of werden er landweren opgeworpen (een soort van verdedigingswal).

Voor de oude Twentse landbouwmethode, bekend als het potstalsysteem, was de gemeenschappelijke woeste grond onmisbaar. De boeren moesten voor het vruchtbaar houden van de essen (waar akkerbouw werd bedreven) voor iedere ha cultuurgrond, minimaal 20 ha woeste grond ter beschikking hebben.

Gewaarde erven zijn de erven die deel uitmaken van de marke en waarvan de eigenaar binnen de marke stemrecht had. Deze eigenaren (de gewaarden) verschenen op de markevergaderingen,

Herplaatsen paal

Aangezien het weiland afgelopen voorjaar en zomer nog voor agrarische doeleinden moest worden gebruikt werd de paal in april weer netjes afgedekt. Hierna werd contact opgenomen met de gemeente Haaksbergen. De gemeente was in samenwerking met Landschap Overijssel bezig met de voorbereiding van het project Historische Elementen Twente (HET-project), een project waarvoor Europese subsidie werd gekregen en waarbij kleine cultuurhistorische landschapselementen zullen worden opgeknapt of teruggebracht. Het opgraven van deze paal paste prima binnen dit project. De gemeente heeft contact gezocht met de grondeigenaar en een aannemer om de paal op donderdag 4 september boven de grond te halen. De paal komt niet op de oorspronkelijke plek te staan, maar enkele meters verderop in de hoek van het weiland, zodat de paal voor de agrariër geen belemmering vormt. Op de plek waar de paal komt te staan stond tot 1890 het boerderijtje de Rommeler, zodat de Morspaal niet alleen de grens tussen de voormalige marken Brammelo en Langelo markeert maar ook het stamhuis van de diverse families Kleinsman in Haaksbergen. Bij de paal zal Landschap Overijssel middels het HET-project een houten hekje ter afscherming plaatsen alsmede een informatiebordje.